MÓRA D'EBRE

Nom oficial: Móra d'Ebre. El topònim *Móra* sembla procedir del llatí *maura*, equivalent a "dels àrabs, dels moros". Altres estudiosos el relacionen amb l'arbre que porta aquest nom. També n'hi ha que el fan derivar del preromà *mur*, "turó de forma cònica", més *a*, "el", o sigui "el turó cònic". El topònim *Ebre* prové de la paraula *iber* (d'on procedeix *Ibèria*, *ibers*), relacionada amb el basc *ibaya*, "riu", i amb *Ibarra*, "vall", formada per *ib-ar*, "riu de la vall".

Gentilici: morenc/morenca/morencs/morenques.

Varietat lingüística: català occidental.

Blasonament: L'escut heràldic de la vila de Móra d'Ebre va ser aprovat el 26 d'abril del 2006 i publicat al DOGC 4640 el 24 de maig del mateix any. Està organitzat de la manera següent: escut caironat d'argent, una morera de sinople fruitada de porpra, ixent d'una faixa ondada d'atzur. Per timbre, una corona mural de vila (fig. 1). La faixa ondada pot fer referència al nom de la vila i a la representació simbòlica del riu Ebre.

Comarca: Ribera d'Ebre.

Àmbit territorial: Terres de l'Ebre.

Bisbat: Tortosa.

Partit judicial: Gandesa.

Codi postal: 43740

Extensió: 45,12 km², que el converteix en el setè terme municipal en extensió de la comarca de la Ribera d'Ebre, després de Tivissa, Flix, Riba-roja d'Ebre, Ascó, Garcia i Rasquera.

Població (2012): 5.704 hab., dels quals 2.816 són homes i 2.888 són dones.

Densitat de població (2012): 126,4 hab./km²; la més alta de la Ribera d'Ebre i molt superior a la mitjana, que és de 28,8 hab./km².

Altitud: 38 msnm.

Fig. 1. Escut de Móra d'Ebre

Localització geogràfica: actualment totes les referències biogeogràfiques, com la distribució d'espècies vegetals i animals, es fan emprant el reticle UTM (Universal Transverse Mercator). Segons aquest sistema tot el terme municipal de Móra d'Ebre es troba a les quadrícules de 10 km de costat BF95 (a les zones muntanyoses i a les planes centrals) i CF05 (cap a l'Ebre i nucli urbà), amb una petita part del sud del terme dins la CF04 (per sota de la desembocadura del riu Sec); totes aquestes quadrícules pertanyen al fus i zona 31T.

Nuclis de població limítrofs: el terme de Móra d'Ebre té una forma trapezoïdal i es troba al lateral nord-oest de la coneguda geològicament com a *cubeta de Móra*, perquè es troba envoltada per la branca nord (Pàndols - Cavalls - serres del Pas de l'Ase i Montsant) i la sud (Cardó - serres de Tivissa i Vandellòs - Llaberia - Colldejou) de la Serralada Prelitoral Catalana. Concretament, el terme municipal de Móra d'Ebre ocupa el vessant de solana més occidental de les serres del Pas de l'Ase (la Picossa, Santa Magdalena i l'extrem oest de la serra de l'Àguila) fins a contactar amb els contraforts més orientals de la serra de Cavalls i de la Vall de la Torre, un cop travessem el riu Sec a l'àrea propera a la cruïlla de camins geogràfica i històrica de les Camposines (vall de Lladres, Crestes del Gall i Gandioles). Aquesta àrea més muntanyosa del terme va perdent alçària cap a llevant fins a arribar a l'Ebre passant per grans planes pròpies del nom de la cubeta. La situació geogràfica de Móra d'Ebre entre zones muntanyoses al nord i oest (499 msnm de la Picossa —cota màxima del municipi— o els 323 msnm a les faldes de la serra de Cavalls) i el riu Ebre al sud i est (que marca la mínima cota altitudinal —19 msnm—) determinen l'existència d'interessants espais naturals de muntanya i d'altres de ribera fluvial, poc humanitzats; no s'han d'oblidar, però, espais més alterats per l'home, com els conreus tradicionals de secà a les planes, o barrancs com el del riu Sec, de Santa Magdalena, de Faneca, del Mas del Iaio i de Perles, d'interessants valors ecològics també (Casadó i Anguera, 2005).

El límit del terme municipal contacta al nord amb el terme d'Ascó i, des de la capçalera de la vall de Cebollot fins a l'Ebre, amb el terme de Garcia; a l'est limita per l'Ebre amb els termes de Móra la Nova i una estreta franja de poc menys de 200 m de Tivissa (per sota de l'illa del Vado del Vapor); pel sud limita amb el terme de Benissanet, seguint una línia més o menys recta que va de l'Ebre a la serra de la Vall de la Torre; en aquest punt comença la divisòria oest amb la comarca de la Terra Alta, primer amb el terme de Corbera d'Ebre al llarg d'uns 800 m i després amb el de la Fatarella, fins a enllaçar amb el d'Ascó a la zona muntanyosa de la serra de l'Àguila.

El límit detallat del terme municipal morenc discorre pel nord des de la zona més septentrional d'aquest, a la capçalera de la vall de Cebollot amb els cims de la Caixa i la cota de 446 msnm; en aquest punt el terme gira sobtadament cap al sud deixant la carena de la serra de l'Àguila del Pas de l'Ase, per davallar cap a la partida de Perles, creuar el barranc del Mas del Iaio i, seguint el recorregut del sender GR 171, arribar al barranc de Perles. Després de creuar el barranc segueix el terme en direcció nord-est uns 350 m

per després anar cap a l'Ebre en direcció sud-est per sota de les partides de Roianos i Canta-ranes de Garcia. El terme arriba a l'Ebre 500 m aigües amunt de l'illa de Subarrec (fig. 2) i segueix pel centre del riu en direcció sud, passa per l'illa de Subarrec, per davant del nucli urbà morenc, per sota dels dos ponts de la carretera nacional, pel mig de l'illa del Galatxo, per davant de la desembocadura del riu Sec, pels marges de l'illa del Vado del Vapor i fins a la confluència amb el terme de Tivissa, al centre de l'Ebre i a l'inici de la península del Molló. A continuació, el terme torna al marge dret i segueix en direcció nord-oest un recte camí entre les sénies de fruiters que travessa la carretera de Benissanet, el camí de la Ratlla del Terme (fig. 3). Continua recte pel sud del circuit de karts i del mas d'Agustinet i continua al nord-oest pel camí que passa pel sud del coll del Cau de la Rabosa i pel sud del Pinar del Comte. Continua pel sud del mas de Xies, de les Coves, de la caseta de Ximet, i deixa el camí per anar en direcció oest directament al maset de Pasquales i d'aquí al barranc de Bru. D'aquest punt segueix recte en direcció nord-oest cap al mas del Sant i el mas de Guiams, i després més al nord fins a arribar al barranc de la Vall de la Torre i dalt de les Crestes del Gall. La divisòria del terme morenc amb la Terra Alta continua en direcció nord-est fins al mas de Palermo, travessa el riu Sec i la carretera nacional 420 i va guanyant alçària en direcció del coll de la Casa o de Padellàs, d'uns 350 msnm. Segueix per la carena en direcció nord-est i buscant les zones més alteroses de les serres del Pas de l'Ase, per sobre de l'Obaga del Trist asconenca i després de deixar al sud el camí que mena cap a les ermites de Sant Jeroni i Santa Madrona. Només cal continuar per la carena de la serra al sud de l'Obaga del Ramer

Fig. 2. L'Ebre a l'entrada al terme municipal morenc (2013)

Fig. 3. Camí de la Ratlla del Terme que entre les sénies de fruiters separa Móra d'Ebre i Benissanet (2013)

asconenca i al nord de la vall del Cebollot morenca per tornar al punt inicial del cim de la Caixa.

Punts més alts: els principals cims del terme de Móra d'Ebre són la Picossa, de 499 msnm, que és la màxima cota municipal (fig. 4); l'Estel, de 490 m; Pena Roja, de 430 m, i Santa Magdalena, de 399 m; tots a la serra de la Picossa i plenament dins el terme morenc. El cim de la Caixa, de 423 m, es troba al nord del terme, a la serra de l'Àguila del Pas de l'Ase, i fa divisòria amb el terme d'Ascó, així com la cota 444 m, situada prop del límit de termes de Móra d'Ebre, Ascó i Garcia. Cap a la serra de la Vall de la Torre trobem la cota 322 m a l'inici de les Crestes del Gall, a la confluència entre els termes de Móra d'Ebre, Benissanet i Corbera d'Ebre, i el cim del Collet de les Gandioles, de 281 m (fig. 5). Al nord del camí de Sant Jeroni, prop de les Cacoines, trobem la Roca Rodona, de 297 m.

Rius i illes: l'Ebre és la via fluvial central de la comarca de la Ribera i del municipi de Móra d'Ebre, que el recorre al llarg d'uns 6,5 km des de l'entrada, 500 m al nord de l'illa de Subarrec, fins a la sortida, 200 m al sud i aigües avall de l'illa del Vado del Vapor. Al llarg del seu recorregut pel terme de Móra, l'Ebre ha creat un seguit d'illes i penínsules que mostren la dinàmica fluvial, amb una continua remodelació dels seus marges; entre aquestes es troba l'illa de Subarrec de Móra d'Ebre i Móra la Nova, l'Aubadera de Móra d'Ebre, l'illa del Galatxo de Móra d'Ebre i Móra la Nova i l'illa del Vado del Vapor de Móra d'Ebre, alguns d'aquests espais pertanyen al Pla d'espais d'interès natural de Catalunya (PEIN), i altres només apareixen inclosos a l'Inventari

Fig. 4. Vèrtex geodèsic de la Picossa, de 499 msnm (2013)

Fig. 5. Cim del Collet de les Gandioles de 281 msnm, entre el barranc de la Torre i el riu Sec (2013)

de zones humides de Catalunya, publicat el 1999 pel Departament de Medi Ambient (Casadó i Anguera, 2005).

L'illa i el galatxo de Subarrec és l'àrea més al nord de l'espai PEIN i reserva natural de fauna salvatge "illes de l'Ebre", prop del marge dret del riu on limiten els termes de Móra d'Ebre (marge dret i centre de l'illa) i Móra la Nova (marge esquerre). Prenent com a referència el marge dret del riu, l'illa es troba a l'altura dels tallats de Subarrec al nord i de Molineres al sud, separats pel barranc de Perles, que desemboca a l'Ebre al vell mig del galatxo de Subarrec, a la plana del Romiguer (sénies de Guarrissa, de Solàrio i del Vent). Segons la delimitació de la reserva de fauna salvatge, l'extensió de l'espai natural és de 16,5 ha, tot i que si tenim en compte, a més de l'illa principal, els petits illots que l'envolten, el galatxo o canal i el marge dret del riu (en alguns punts fins el camí que voreja l'àrea), l'extensió total de l'espai humit és d'unes 25 ha (Anguera i Casadó, 1999).

L'Aubadera més que una illa és actualment un riberal del riu situat al marge dret de l'Ebre, aigües avall de l'illa de Subarrec i just al nord del nucli urbà de Móra d'Ebre i del Club Nàutic, íntegrament al terme municipal d'aquesta població. Antigament constituïa una illa separada del marge dret per un galatxo que va desapareixent gradualment per vessament natural i, com a conseqüència de l'aportació de sediments fluvials, es va connectant l'illa amb el marge, especialment a la zona sud, que és la més propera al poble. Encara s'observa, però, el traçat de l'antic galatxo que, quan el nivell del riu puja, s'omple per la boca nord i l'espai adquireix la forma de península connectada pel sud o, fins i tot, la d'illa (Casadó i Anguera, 2005).

L'illa del Galatxo es troba situada aigües avall de la població de Móra d'Ebre i del pont nou sobre el riu; es troba prop del marge esquerre de l'Ebre, on limiten els termes de Móra d'Ebre i Móra la Nova. La desembocadura del barranc de Brull a l'Ebre es produeix a la zona central del galatxo de l'illa i cap al sud del galatxo desemboca el barranc de la Coma del Cabo. Presenta una extensió de reserva de fauna salvatge de 16,5 ha, encara que si tenim en compte, a més de l'illa principal, el galatxo, les diverses badies, la desembocadura del barranc de Brull, així com la franja de 20 m de vegetació més propera del marge esquerre de l'Ebre, l'extensió total real és d'unes 25 ha (Anguera i Casadó, 1999).

L'illa del Vado del Vapor és l'illa fluvial més meridional del terme de Móra d'Ebre. Ocupa unes 11 ha i està situada al marge dret de l'Ebre, al sud de la desembocadura del riu Sec, prop del límit municipal amb Benissanet però íntegrament dins el terme morenc. Es podria dir que aquesta illa constitueix una unitat hidrogeodinàmica amb l'illa i platja del Molló, situada gairebé enfront, poc més avall i al marge esquerre de l'Ebre, en terme ja de Móra la Nova i Tivissa. La seua relació ve donada pels actuals processos de dinàmica fluvial que tendeixen a erosionar amb més intensitat la zona de l'illa del Vado del Vapor, fet que manté viu el canal que la separa del marge, i a aportar més

sediments al marge oposat, ocupat per l'illa del Molló, que creix i es connecta amb el seu marge donant lloc a una península (Casadó i Anguera, 2005).

Barrancs: a més de l'Ebre, el terme municipal morenc comprèn també les valls de diversos barrancs que aporten les seues aigües intermitents al gran riu. A les fondalades i raconades dels barrancs hi creix una vegetació molt característica que aprofita la humitat generada pel recorregut discontinu de les aigües de pluja. Els barrancs també s'han aprofitat com a via de trànsit, tot ubicant-se al llarg seu nombrosos masos. Tots aquests barrancs desaigüen a l'Ebre pel seu marge dret, ja que com s'ha explicat abans tot el terme municipal morenc es troba al marge dret de l'Ebre i el centre del riu és divisòria municipal al llarg d'uns 6,5 km; procedeixen majoritàriament del vessant sud de les serres del Pas de l'Ase, de la Picossa i de la serra de la Vall de la Torre.

De nord a sud ens trobem primer amb curts barrancs d'1 a 1,5 km que desaigüen directament a l'Ebre a l'àrea de les Valletes. A continuació, trobem el barranc de Perles, que neix als peus del cim de l'Àguila i travessa la partida de Perles per endinsar-se des de Garcia en terme morenc; després de passar el Balcó de Ximet rep per la dreta el barranc del Mas del Iaio, que recull les aigües també de les Perles de Garcia i de la Rovellonera morenca; passats els Masos del Iaio un nou barranc arriba per la dreta drenant Ruixols, Cacoines i la Roca Rodona; el barranc de Perles acaba desembocant a l'Ebre a la plana del Romiguer al centre del galatxo de l'illa de Subarrec. Més al sud, ens trobem el barranc de Faneca, tot i que la seua capçalera està constituïda per la vall de Cebollot, que recull les aigües de la zona alterosa de la serra (les Fraus i el cim de la Caixa), i pel barranc de Sant Jeroni, que drena Sant Jeroni, Pena Roja i el Bosc de les Solanes de la Picossa; el barranc de Faneca segueix per les planes de conreus d'ametllers i oliveres per desembocar a l'Ebre al mateix nucli urbà de Móra, sota el pont d'arcades, després de travessar la població pels carrers de la Teuleria (Tejar) i del Barranc.

El major barranc és, però, el riu Sec, de llarg recorregut i amb una extensió considerable dins el terme municipal de Móra d'Ebre. La seua conca hidrològica és de 132,85 km^2 i un recorregut aproximat d'uns 32 km, dels quals 10 discorren per terme morenc. El riu Sec té el seu naixement cap al coll de l'Àguila, al límit entre Batea i Gandesa. A les Camposines el recorregut del riu Sec tomba sobtadament en direcció sud-est i penetra a la Ribera d'Ebre, concretament a Móra d'Ebre, trencant el braç nord de la Serralada Prelitoral (Pàndols-Cavalls-Picossa-Àguila-Tormo) pel seu punt de mínima cota (180 msnm), recorregut que també aprofita la carretera nacional 420. En aquest tram morenc el riu Sec rep pel marge esquerre algunes curtes aportacions procedents de la serra de la Picossa, com són els barrancs de la font de Grunes i el de Santa Magdalena, i pel marge dret rep la important aportació del barranc de la Torre, que neix prop del cim de Cavalls o Punta Redona, en terme de Benissanet, i recull les aigües del sud de la serra de la Vall de la Torre i d'una part del nord de la serra de Cavalls; la confluència d'aquest barranc amb el riu Sec es produeix en un magnífic lloc morenc al peu de les

Fig. 6. El riu Sec discorre sobre lloses de roca en penetrar al terme morenc per l'eix Cavalls-Picossa de la Serralada Prelitoral (2013)

Gandioles (fig. 6). El riu continua el seu recorregut cap als Peçols i per la plana morenca en direcció est cap a la seua desembocadura a l'Ebre, en un tram que novament segueix paral·lel el traçat de la carretera nacional 420 i fortament degradat per l'extracció d'àrids. Finalment creua els regadius i fruiterars de les sénies i desemboca a l'Ebre al nord de l'illa del Vado del Vapor. Tot i el seu nom, pel riu Sec corre sovint l'aigua, tant en èpoques de pluges com molt temps després d'aquestes, ja que la seua conca abraça gran extensió de terreny rocallós permeable (calcàries triàsiques) que actuen a manera d'esponja. En tot cas la presència de l'aigua es fa especialment evident en els trams en què el riu discorre sobre lloses de roca, com succeeix en travessar el braç nord de la Serralada Prelitoral a les Camposines i en penetrar al terme de Móra d'Ebre per l'eix Cavalls-Picossa. Més avall, cap a l'Ebre, l'acumulació de materials sedimentaris disgregats (graves i arenes), especialment remoguts per l'activitat humana, afavoreixen la infiltració del baix cabal del riu i l'aigua circulant (escolament) esdevé normalment nul·la (Casadó i Anguera, 2005).

Moviment demogràfic: els primers fogatjaments medievals no apareixen detallats perquè eren inclosos en les xifres globals de les cases taxades del comtat de Prades. Cal tenir present que les dades facilitades als fogatges són orientatives del nombre de població real. El fogatge era un impost directe que havia de pagar cada foc o casa habitada a la Corona i els criteris que es feien servir per decidir qui havia de pagar i qui no variaven, motiu pel qual les conclusions demogràfiques no són exactes. El primer fogatjament de Móra

d'Ebre correspon al 1497 i és de 181 focs; era el municipi amb més famílies de la comarca, seguit d'Ascó amb 165 i Garcia amb 131. Les següents dades són de l'any 1515 i Móra d'Ebre continuava essent el municipi més poblat amb 202 focs. L'any 1553 es produeix un descens important a tota la comarca i Móra d'Ebre passa a tenir 165 focs, però segueix com el municipi més poblat seguit d'Ascó i Flix, que tan sols arriben als 158 focs. L'any 1717 és el primer del qual es disposa de dades en nombre d'habitants, 489, molt inferior a Tivissa, que amb 915 era el municipi més poblat de la Ribera. El cens del 1830 indica que hi havia 3.091 h. i el 1842, any en què es produí la segregació dels Masos de Móra com a nou municipi, que passà a anomenar-se Móra la Nova, era de 3.491 h.; aquest increment tan important, tot i la separació municipal, s'explica per la prosperitat agrària. Del 1860, amb 3.757 h., al 1900, amb 4.065 h., l'increment fou poc important però significatiu si tenim en compte que a Catalunya, i en concret a Móra, es produí un creixement i una expansió econòmica basada en l'augment del comerç vinícola. La gran crisi agrària arribà el 1903 amb l'aparició de la fil·loxera, que comportà una desfeta social i econòmica. En tan sols 10 anys la població morenca disminuí en 377 h., més dels que havia crescut en 40 anys, del 1860 al 1900. Només s'aprecià un lleuger increment a partir del 1913, gràcies a la implantació dels ceps americans que substituïren els afectats per la fil·loxera i durant els anys de la Primera Guerra Mundial: 3.940 h. el 1920, en què l'economia agrícola reviscolà en convertir-se en subministradora d'aliments per a Europa. Aquest miratge econòmic acabà aviat i la Guerra Civil espanyola, el 1936, féu que la població passés de 3.706 h. a 3.059 h. el 1940. A partir de la dècada de 1940 la necessitat de reconstruir la desfeta econòmica i social propicià un nou creixement de la població, que passà a 3.367 h. el 1950 i a 3.756 h. el 1960. A partir del 1965 es tornà a produir un altre retrocés pel procés d'emigració cap a la ciutat, només frenat durant el període de construcció de la central nuclear d'Ascó iniciada als anys 70, que passà a tenir 4.320 h. el 1981. Un cop acabada la construcció s'inicià una forta davallada a tots els pobles de la Ribera d'Ebre, però no així a Móra, que tot i que disminuí lleugerament en un primer moment, es convertí en centre atractiu per a molts joves d'altres pobles riberencs i de les comarques veïnes, fet que ha permès que sigui l'únic

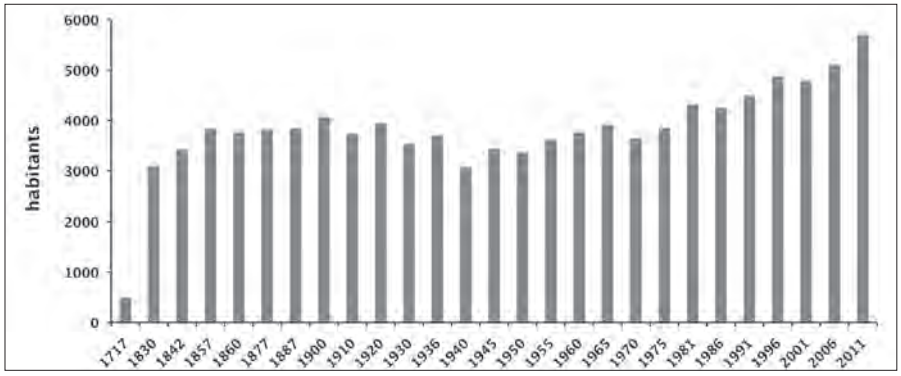

Fig. 7. Moviment demogràfic de Móra d'Ebre des de 1717

poble de la Ribera d'Ebre que continuï creixent; així que si el 1991 la població era de 4.487 h., el 2001 era de 4.788 h. i el 2011 de 5.699 h. (vegeu fig. 7).

Si analitzem les dades de l'any 2012 de la població segons sexe i edat veiem que la franja de població més nombrosa és la que va dels 40 als 49 anys, amb 886 habitants, similar població masculina que femenina; els altres dos blocs d'edat majoritaris són dels 30 als 39 (847 h.) i dels 50 als 59 (783 h.), tots dos amb cert predomini masculí. Per contra, les dècades dels 60 als 69, dels 70 als 79 i, especialment, la dels 80 i 90 tenen una clara hegemonia femenina, mostra de la major esperança de vida de les dones (vegeu fig. 8). Representant les dades totals de població del 2011 per grans grups d'edat, que més o menys corresponen a menor edat, adults en edat de treballar i jubilats, podem observar que només un 19,79% de la seua població té entre 0 i 17 anys, un 63,55% està en edat de treballar i el 16,65% és més gran de 65 anys (fig. 9), dades molt similars a la mitjana catalana, que presenta un 20% de població jove, un 62,7% de població en edat de treballar i un 17% de més gran de 65 anys (fig. 10).

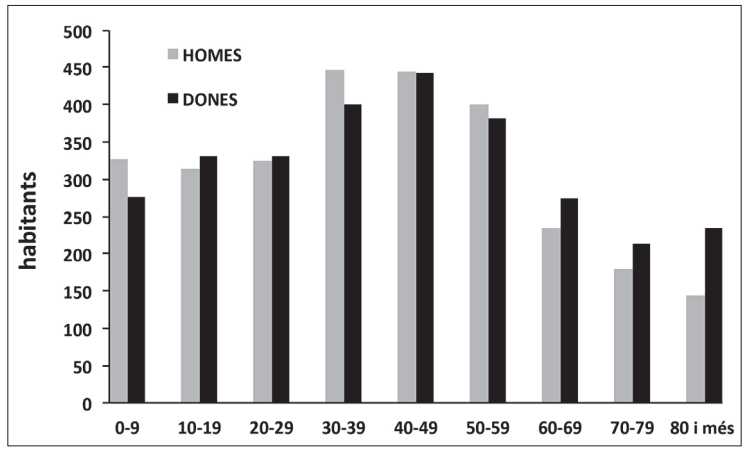
Cens electoral (2012): 3.924 electors en darreres eleccions al Parlament de Catalunya i 3.949 electors en les eleccions al consistori municipal, d'on sortiren elegits 12 regidors i l'alcalde.

Dades econòmiques: Móra d'Ebre, igual que tots els municipis de la Ribera d'Ebre, havia estat un municipi agrícola, però la plaga de la fil·loxera, de la llagosta i de la glossopeda als ramats (1899-1912) minvaren considerablement el percentatge de població dedicada a aquest sector. Les guerres mundials ajudaren a mantenir el sector primari en una ocupació del 50%, però a la dècada de 1960 baixà al 34%, als anys 80 a l'11% i a començaments del segle xxi només un 5% s'hi dedica —en molts casos, jubilats. Hi predomina la petita i mitjana propietat. Si analitzem el volum de terres conreables veiem que d'un total de 3.106 ha, el 1965 se'n conreaven 2.496 ha (80%), l'any 1975 eren 2.210 ha (71%), l'any 1990 eren 2.225 ha (72%), el 2000 només 1.938 ha (62%) i l'any 2010 havien disminuït a tan sols 1.124 ha (36%), de les quals un 61% era de regadiu i el 39% restant de secà, i per conreus un 36% de la superfície era de fruiters (fig. 11), un 33% d'ametllers i un 21% d'oliveres.

La ramaderia, com a la majoria de pobles de la Ribera d'Ebre, ha estat sempre un complement de l'agricultura i de l'economia domèstica. Podríem dir que l'aviram és el que ha tingut un major pes al llarg dels anys.

Les arrels de l'activitat industrial morenca caldria buscar-los al segle xix amb fàbriques de sabó, d'aiguardent, molins d'oli i de farina, bòbiles, pedreres de guix i de calç… totes estretament relacionades amb la producció agrícola i amb les primeres matèries minerals. Durant la primera meitat de segle xx l'activitat industrial continuà lligada a la transformació i comercialització dels productes de la terra, podríem esmentar entre altres: molins d'oli, on arribaven olives de tota la comarca, de la Terra Alta i del Baix Aragó; fàbriques d'alcohol, una fàbrica de pasta de sopa, indústries transformadores de minerals, la Cooperativa Agrícola encarregada de comercialitzar el vi, l'oli i la fruita seca (fig. 12); entre moltes altres. A la segona meitat del segle xx l'expansió industrial es va començar a diversificar amb la instal·lació d'empreses relacionades amb

Fig. 8. Distribució de la població de Móra d'Ebre per sexe i edat el 2012

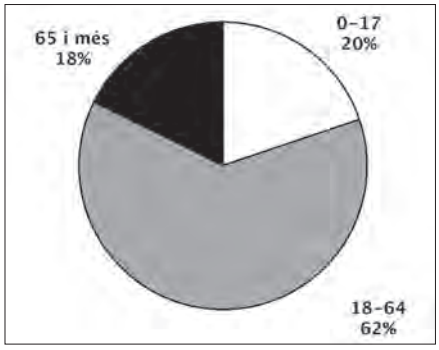

Fig. 9. Distribució de la població de Móra d'Ebre per grups d'edat el 2012

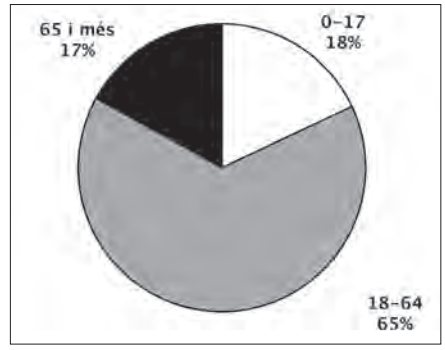

Fig. 10. Distribució de la població de Catalunya per grups d'edat el 2011

Fig. 11. Camps de fruiters a les sénies (2013)

l'adobatge i la confecció de la pell, fabricació de taüts, impremtes, fàbriques de mobles, llums, gasoses, productes químics, panificadora, vivers… (fig. 13)

Tal i com podem veure a la taula I, l'any 2001 el sector serveis era el que ocupava més percentatge de població, un 59,8%, molt superior a la mitjana comarcal. Aquesta concentració envers el sector terciari no és pas gratuïta, Móra d'Ebre està situada en un punt estratègic que ha afavorit que les diverses administracions hagin centralitzat al municipi moltes de les infraestructures comarcals com el Consell Comarcal, l'Hospital Comarcal, un lloc de socors de la Creu Roja, un parc de Bombers, un centre de Mossos d'Esquadra, una residència d'avis de la Diputació (Natzaret), un centre de recursos educatius, un centre privat d'educació especial (Jeroni de Moragas), l'Arxiu Comarcal, l'oficina comarcal del Departament d'Agricultura, centres educatius…

Taula I. Percentatge de població ocupada per sectors d'activitat (2001)

Activitat	*Móra d'Ebre*	*Ribera d'Ebre*	*Catalunya*
Agricultura	5,1%	12,8%	2,5%
Indústria/energia	21,7%	24,9%	25,2%
Construcció	13,3%	13,2%	10,4%
Serveis	59,8%	49,0%	62,0%
Total ocupació	1.904 hab.	8.198 hab.	2.815.126 hab.

La taula II mostra com gairebé un terç de totes les empreses de la Ribera d'Ebre es troben a la seua capital amb menys percentatge d'empreses industrials i més de professionals.

Taula II. Percentatge d'empreses i professionals per sectors (2002)

Empresa	*Móra d'Ebre*	*Ribera d'Ebre*	*Catalunya*
Indústria	6,9%	10,4%	9,7%
Construcció	16,1%	16,9%	13,0%
Comerç al detall	24,3%	25,3%	19,1%
Altres serveis	41,0%	38,2%	43,0%
Professionals	11,7%	9,3%	15,1%
Total empreses	522	1.781	604.817

Festes i tradicions: Móra d'Ebre celebra la seua festa major d'estiu el darrer cap de setmana d'agost, en honor al patró de la població sant Joan Baptista, i té una durada d'uns quatre dies.

Les festes anuals programades comencen el 17 de gener amb Sant Antoni, quan té lloc la benedicció dels animals. L'1 de maig es fa un aplec a l'ermita de Sant Jeroni i el tercer diumenge del mes, l'aplec sardanístic. El tercer diumenge de setembre sol tenir lloc la fira del caçador, Cazafir, dedicada al món

Fig. 12. Antiga Cooperativa Agrícola, entre l'avinguda de Pius XII i el carrer de Tarragona (2013)

Fig. 13. Polígon industrial de la Verdeguera, des de la Catatxora (2013)

Fig. 14. Festa medieval de la Móra Morisca (J. Launes, 2007)

de la caça. Al llarg de l'any es realitzen nombroses activitats i certàmens com la Móra Morisca, que se celebra la segona quinzena de juliol (fig. 14); la Fira del Llibre Ebrenc i Litterarum, fira d'espectacles literaris, al mes de juny; la Mostra de Teatre Amateur, que se celebra a primers de setembre; la Fira de Nadal i la del Bon Preu, dedicades al comerç, entre d'altres.

Llocs d'especial interès: la seua situació privilegiada a la dreta de l'Ebre i al vessant d'un petit turó fan que una passejada pels carrers de Móra d'Ebre, on la modernitat i l'antigor es fusionen en harmonia, sigui un veritable plaer. L'antiga vila s'ubicava al peu mateix del castell i estava emmurallada. El carrer Nou i el carrer del Doctor Peris foren la primera ampliació del vell recinte que ha vist com les antigues muralles obrien nous horitzons cap al barranc de la Faneca (carrer del Barranc), camí de Benissanet (raval del Sol, proper a l'antic pont de ferro sobre l'Ebre construït a la dècada de 1920)… El nucli antic conserva encara la flaire medieval amb carrers estrets, costeruts i tortuosos que mantenen noms arcaics com el carrer de la Citel·la, que segons Coromines era el nom amb què s'anomenava una part de la vila de Móra que devia estar fortificada, així com notables cases pairals que lluiten contra la degradació i desaparició. Per començar a conèixer Móra cal situar-se als Quatre Cantons i des d'allí iniciar el pelegrinatge que ens permetrà descobrir la història morenca. Visitarem la plaça de Dalt amb l'estàtua de Julio Antonio; la plaça de Baix (vegeu plànol

Fig. 15a. Plànol general del nucli urbà de Móra d'Ebre (Diggraf, 2012)

Fig. 15b. Detall del plànol del nucli antic de Móra d'Ebre (Diggraf, 2012)

de la fig. 15). amb l'escalinata i façana de l'església, els arcs porxats, ca la Vila, les plaques de les riuades, el banc amb barana de ferro que acompanya el riu; perdre'ns pels carrers de la Móra arcaica, com el carrer de la Pietat, de Gràcia, del raval de Jesús, de la Concòrdia, de Sant Gregori, de la Nau, de l'Aldea, del Verger, de la Palla, travessia de la Ventura, la plaça de la Constitució, el passeig del Pont, el carrer de la Citel·la… és com traslladar-nos a una altra època.

En una ruta urbana pel centre històric no es pot deixar de visitar:

Castell de Móra: situat al cim d'un turó des d'on es gaudeix d'una magnífica vista de l'Ebre (fig. 16). Documentat des del 1060, és d'origen islàmic, casa dels Entença del 1174 al 1313, en què passà a la jurisdicció reial i més tard a la del comtat de Prades. Actualment es conserven uns 350 m de panys de muralles exteriors de diverses èpoques, a la zona oest se situen dues torres reforçades en forma de talús, d'entre les quals destaca la torre fusellera. La resta del recinte emmurallat s'adapta al terreny natural, que actua com a element defensiu. A la part baixa hi ha un aljub per recollir aigua. Recentment s'han localitzat unes escales construïdes en època del Francès i el possible basament de l'església de la Mare de Déu del castell de Móra del segle xii. El castell fou

Fig. 16. Castell de Móra d'Ebre, situat al cim d'un turó des d'on es gaudeix d'una magnífica vista de l'Ebre (2013)

un centre de comandament i intendència durant la batalla de l'Ebre, un punt clau de control i defensa dels dos bàndols. Avui en dia encara es poden veure unes trinxeres en ziga-zaga al seu interior.

Convent de les Mínimes: construït l'any 1884 per Joan Abril, arquitecte de l'escorxador modernista de Tortosa (fig. 17). Fou fundat per sor Filomena Ferrer, filla de l'escultor Fèlix Ferrer, de Móra d'Ebre. Es tracta d'un edifici neogòtic, on la façana principal destaca per la portalada adovellada d'arc de mig punt, amb guardapols sostingut per mènsules. L'edifici està construït amb pedres de diverses mides i disposades de forma irregular. L'edifici més rellevant és l'església del Sagrat Cor de Jesús. És un temple d'una sola nau amb capelles laterals i absis poligonal. La nau i l'absis estan coberts de voltes d'aresta sostingudes per fines columnetes adossades als murs i amb capitells decorats. Les capelles laterals estan cobertes per arcs apuntats. El cor està situat als peus del temple i està sostingut per una volta d'aresta rebaixada i dividida en dues tramades. La portalada de la façana principal és d'arc apuntat motllurat, sostingut per dues columnes amb basament i capitells decorats.

Casa Montagut: situada a la plaça de Dalt (fig. 18). És una casa noble, cantonera, de planta baixa, primer pis i golfes, a la part posterior de l'habitatge hi ha un jardí. Conserva a la façana, a l'altura del primer pis i entre dos balcons, un escut en pedra de la família Montagut datat del segle xviii; la porta d'accés a l'edifici és d'arc de mig punt adovellat amb brancals bastits amb carreus ben devastats. La coberta és de dues vessants.

Fig. 17. Convent de les Mínimes des de l'avinguda de les Comarques Catalanes (2013)

Fig. 18. Casa Montagut, situada a la plaça de Dalt (2013)

Monument a Julio Antonio: situat a la plaça de Dalt, està format per un bust de bronze que representa l'escultor morenc ubicat damunt d'un pedestal de planta trapezoïdal amb basament. Darrere el bust es troba una escultura femenina de cos sencer i nua que sosté un teixit vegetal a mode de capa i es presenta en actitud protectora i d'homenatge. El monument és obra de l'escultor Santiago Costa, cosí de l'homenatjat.

La Farinera: és un edifici noucentista de postguerra (1951-1952), projectat per l'arquitecte Pere Domènech Roura, fill de l'arquitecte modernista Lluís Domènech i Muntaner, situat al centre de la vila, a la plaça de la Llanterna (fig. 19). L'objectiu de l'edifici era instal·lar una fàbrica de farina i, a més, disposar d'un habitatge particular per a la família Gibert. Està bastit en maons, la planta és rectangular. Distribuït en planta baixa, primer pis i golfes. A la façana principal hi destaca una tribuna coberta amb una teulada a tres vessants sostinguda per tres mènsules ornamentades i rematada per un gran arc de mig punt central i un voladís sostingut per mènsules decorades. Al jardí s'hi accedeix per una portalada d'arc de mig punt amb impostes motllurades i emmarcat per dues pilastres rematades amb capitells que sostenen un timpà motllurat adossat a la façana principal. La farinera funcionà fins a finals dels anys setanta; al 1979 s'hi instal·la una fàbrica de taüts i actualment està en desús.

Casa Ugarriza: casa cantonera situada al carrer de la Barca número 1, construïda l'any 1762 per la família Llombart. Aquestes dades figuren a la llinda de la porta principal. Té planta rectangular, està distribuïda en planta

Fig. 19. La Farinera, edifici noucentista de l'arquitecte Pere Domènech ubicat al carrer de Miquel Rojals, davant de la plaça de la Llanterna (2013)

baixa, primer pis i golfes. Aquestes estan separades a la façana principal per una cornisa i presenten una galeria d'arcs de mig punt amb línies motllurades. La façana lateral, orientada a la plaça de Baix, destaca per una tribuna poligonal amb finestres rectangulars.

Convent de les Carmelites: situat al carrer de Santa Madrona. Es tracta d'un conjunt arquitectònic format per quatre cossos adossats i una església, tots estructurats sobre una base rectangular i amb un pati central a l'interior. Cada cos té una coberta a doble vessant, planta baixa i dos pisos. L'accés al complex educatiu i convent de les Carmelites es fa per una portalada amb arc de mig punt adovellat que es recolza sobre dues pilastres quadrades amb capitells senzills. L'església és un edifici de nau única amb capelles laterals i absis semicircular, amb una volta de quart de cercle i arc triomfal de mig punt que es recolza sobre pilastres quadrades amb capitells. La nau és de volta de canó decorada amb llunetes. La seva construcció data del segle xx.

Ermita de la Mare de Déu dels Dolors: està ubicada en un indret privilegiat des d'on es gaudeix una magnífica panoràmica de l'Ebre. Representa el final del Calvari de Jesús; actualment es troba entre l'Hospital Comarcal i el Castell, concretament, al carrer del Calvari (fig. 20). Originalment era d'estil neogòtic, fou destruïda l'any 1837 i reconstruïda a finals del segle xix. L'edificació actual és un temple cobert per una volta de canó que es recolza sobre una cornisa motllurada, la porta principal és d'arc apuntat motllurat amb dues impostes i capitells als seus costats. L'edifici està arrebossat i emblanquinat.

Xemeneia de la fàbrica La Ribereña del Ebro: situada al carrer del Doctor Borràs. És l'únic vestigi d'un antic bastió del modernisme industrial, formava part d'una fàbrica, La Ribereña del Ebro, d'oli de pinyola construïda el 1911 i que va romandre activa fins la dècada de 1960. L'empresa es va dedicar també als anys 40 a fabricar sabó i els últims anys va funcionar com a empresa Cardona de fabricació de taüts fins a la seva extinció el 1991. La xemeneia és hexagonal, construïda amb maons i amb un remat final (fig. 21).

Església Parroquial de Sant Joan Baptista o La Prioral: situada al carrer de la Palma. En el lloc on actualment està situada l'església hi havia un temple, suposadament romànic, de l'any 714, que els musulmans havien convertit en mesquita i que Ramon Berenguer IV ordenà reconstruir l'any 1153. Durant el segle xv es transformà adaptant el temple a l'estil gòtic; actualment encara se'n conserven alguns elements. Durant el segle xvi es construïren les capelles de sant Francesc (la Puríssima), la de la Puríssima (sant Antoni), la del sant Crist dels Cavallers i la del Roser (Verge de Montserrat), però durant el segle xvii pateix dos saquejos importants i, al segle xviii, durant la guerra de Successió, fou parcialment destruïda. El 1733 es va reconstruir, però el 1837 fou incendiada i l'any 1843 novament reconstruïda utilitzant altars i imatges d'altres esglésies. Durant la Guerra Civil fou víctima d'un nou saqueig i parcialment destruïda i novament reconstruïda durant els anys 50. És una munió de desafortunats esdeveniments que han fet que aquesta església aplegui més interès pels cops que ha estat reconstruïda que per l'estil arquitectònic que atresora.

Fig. 20. Calvari i ermita de la Mare de Déu dels Dolors (2013)

Fig. 21. Xemeneia hexagonal de l'empresa Cardona, entre el camí de les Sénies i el carrer del Doctor Borràs (2013)

Pont de Móra d'Ebre: està situat a la sortida oriental del nucli de la població. L'enginyer Eduardo Serrano Suñer projectà l'any 1939 el nou pont de Móra, atès que l'antic pont de ferro inaugurat el 1918 fou destruït per l'exercit republicà en la seva retirada durant la Guerra Civil. El nou pont s'inaugurà el 7 de setembre de 1943, és de formigó, està format per cinc arcs de cadenaria suportats per grans pilars de secció ovalada i construïts aèriament per damunt del ferm on circulen els vehicles. Els arcs extrems són de mida més petita que la resta (fig. 22).

Fora ja del nucli urbà la riquesa patrimonial és important, com podem veure si visitem els espais següents:

Ermita Vella de Santa Magdalena del Mucoró: ermita construïda a mitjans del segle xiii, quan es van establir els trinitaris. Actualment és un edifici rehabilitat d'una sola nau de planta rectangular, que conserva els murs perimetrals i quatre dels sis arcs de diafragma del temple original i l'arrencament del cinquè. Per sobre dels arcs originals s'ha instal·lat una coberta de dos vessants de fusta (fig. 23).

Ermita de Sant Jeroni: està situada al mateix paratge que l'ermita de Santa Madrona, a uns 7 km de Móra. El seu origen és medieval, fou construïda damunt d'una font; en concret, l'altar queda perpendicular a la pedra d'on brolla l'aigua. El temple té una sola nau coberta per una volta de canó profusament decorada i sostinguda per una cornisa motllurada. La façana principal té un pòrtic amb una coberta d'un sol vessant i ràfec decorat que s'obre per mitjà d'un arc de mig punt. El temple està rematat per un campanar d'espadanya sense campana i rematat per una creu. La casa de l'ermità està situada al costat.

Ermita de Santa Madrona: pels elements arquitectònics i decoratius podríem datar-la entre els segles xvii i xviii. És un temple d'una sola nau rectangular, coberta per una volta de canó decorada amb llunetes i dividida en quatre tramades mitjançant arcs torals de mig punt que se sostenen per una cornisa motllurada. L'absis també és cobert per una volta de mig punt i per un dels seus laterals s'accedeix a la sagristia. El cor està ubicat als peus de la nau i està sostingut per una volta rebaixada. La part superior del temple està coronat per un campanar d'espadanya molt esvelt.

Espai Natural de les Serres de Pàndols-Cavalls: amb la delimitació feta per la Xarxa Natura 2000 i, com a conseqüència, pel nou Pla d'espais d'interès natural (PEIN) de 2006 les serres del Pas de l'Ase van quedar repartides entre l'espai Serres de Pàndols-Cavalls i l'espai Pas de l'Ase. Dins del primer espai es troba protegida l'àrea de la Picossa, abans no inclosa dins el PEIN; amb la nova delimitació d'aquest espai natural queden incloses 1.528,1 ha del terme municipal de Móra d'Ebre, que comprenen des de los Fraus i la Rovellonera, al nord, les ermites de Sant Jeroni, Santa Madrona i Santa Magdalena, els cims de la Picossa (499 m) i de Santa Magdalena (399 m) al centre, a l'oest els masos de Mataranyes, de Pantoniet i de Miquelet, a l'est la Roca Rodona, les Solanes, los Aiguamolls, i el barranc de Santa Magdalena, tot deixant fora el bosc de Formiguilla i el circuit d'automobilisme; finalment,

Fig. 22. Pont d'arcades sobre l'Ebre que connecta les dues Móres, vist des del passeig del Pont (2013)

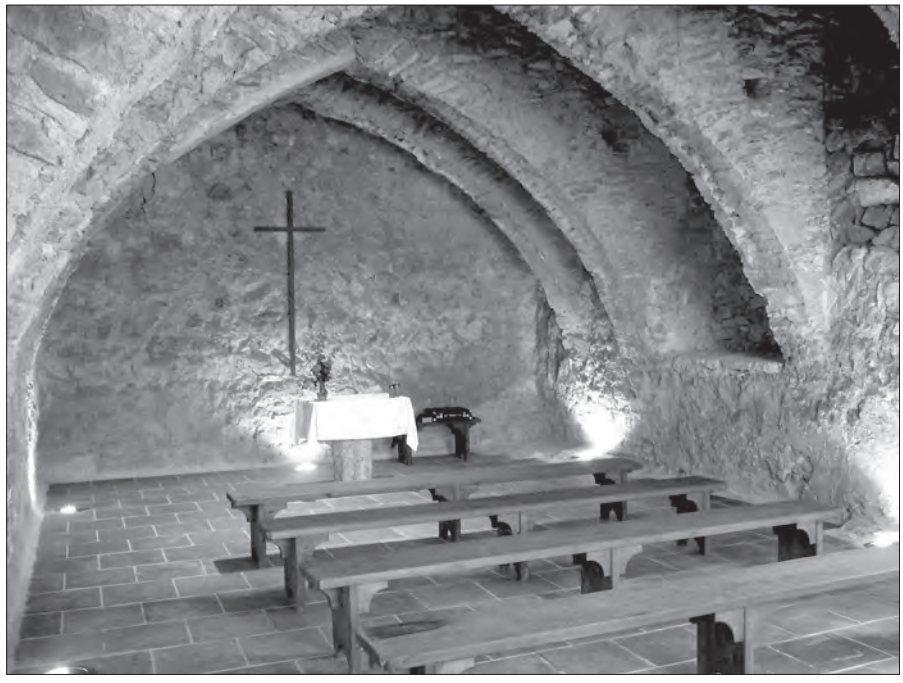

Fig. 23. Interior de l'ermita de Santa Magdalena, on s'observen els arcs de diafragma del temple original (J. Launes, 2008)

al sud queda inclòs tot el terme morenc per sota de la carretera nacional, amb la vall de Lladres, les Crestes del Gall, les Gandioles i los Peçols. Aquest espai ha quedat, però, separat de l'espai natural del Pas de l'Ase (les serres de l'Àguila i del Tormo i el congost del Pas de l'Ase) en excloure de protecció l'obaga del Trist, l'obaga del Ramer i el barranc de Xarcums asconencs, les Perles de Garcia, i la carena del cim de la Caixa i la vall de Cebollot morencs, on s'ha construït el parc eòlic de Barbers (fig. 24).

Espai Natural de les Illes de l'Ebre: un dels sectors d'aquest espai natural inclòs al PEIN remodelat el 2006 el constitueixen les dues illes de Móra d'Ebre i Móra la Nova conegudes com a Subarrec i el Galatxo. La primera es troba aigües amunt de les dues poblacions i només inclou l'illa, sense tenir en compte l'estret canal o galatxo que la separa del marge dret del riu. La segona inclou tota l'illa i el galatxo que la separa del marge esquerre del riu, així com una franja d'aquest marge. En total 30 ha protegides dins del definitiu PEIN de 2006. Un altre sector no incorporat al PEIN 2006 però sí a la Xarxa Natura 2000 com a àrea LIC (Llocs d'Importància Comunitària) el forma un tram de l'Ebre d'uns 2.700 m de longitud que inclou l'illa del Vado del Vapor, l'illa o platja del Molló, i els riberals de l'Ebre d'aquest tram, especialment els del marge esquerre, en la zona de l'illa entre Tivissa i Ginestar, situada al sud de l'estació de gas natural. Aquest sector inclou, en conjunt, riu, illes i riberals dels termes de Móra d'Ebre, Móra la Nova, Tivissa i Benissanet. Aquests espais fluvials presenten una cobertura forestal d'àlbers i salzes molt notable, unida a una àmplia varietat d'ambients (canyissars, jonqueres, codolars, vegetació flotant i submergida). La diversitat d'ambients unida a l'aïllament d'aquests espais afavoreix l'assentament d'una fauna d'ocells molt interessant.

Moviment associatiu: el moviment associatiu a Móra d'Ebre és força important; podríem esmentar: Agrupació Excursionista la Picosa, Agrupació Sardanista la Picossa, Agrupació de veterans del Futbol, Amics del Castell, Amics de l'Art, Amics del Col·leccionisme, Escola de Música, AMPA dels diversos centres educatius, Assemblea de la Creu Roja, Associació Cultural la Riuada, Associació de Dones, Associació de Ràdio Móra, Associació de Jubilats, Colla de Diables, Colla de Grallers, Colla Gegantera, Club d'Escacs, Club Nàutic (fig. 25), Comunitat de Regants, Penya Ciclista, Patronat Amics de Sant Jeroni, Societat Ateneu Municipal, Societat Obrera, Unió de Botiguers, Grup Teatral Móra d'Ebre…

Cognoms més comuns a Móra d'Ebre: Algueró, Descarrega, Escribà, Falcó, Grau, Margalef, Martí/Martín, Miró, Montagut, Pedrola, Piñol, Pujol, Sastre, Solé/Soler… així com altres d'àmplia difusió com són González, Hernández, López, Martínez…

Podeu comparar aquesta llista actual amb la que apareix en el treball de Castellvell (2012) d'aquest mateix número i corresponent als cognoms dels habitants de Móra l'any 1332.

Fig. 24 Parc eòlic de Barbers a la carena de la serra de l'Àguila vist des del cim de la Picossa; al fons, a l'altra banda de la serra, la xemeneia de refrigeració de la central nuclear d'Ascó (2013)

Fig. 25. Club Nàutic, al passeig de l'Ebre, prop de l'Aubadera (2013)

BIBLIOGRAFIA

Anguera, M.; Casadó, V. (1999): "Arbres i arbusts de les reserves naturals de la Ribera d'Ebre". *Miscel·lània* 13: 97-120.

Biarnés, C.; Cid, J.S. (1984): *Guia de la Ribera d'Ebre*. Llibreria de la Rambla, Tarragona.

Bofarull, M. (2002): *Origen dels noms geogràfics de Catalunya. Pobles, rius, muntanyes*. Cossetània Edicions, Valls.

Casadó, V.; Anguera, M. (2005): "Espais naturals de Móra d'Ebre: de la Picossa a les illes de l'Ebre". *Miscel·lània del CERE* 17: 113-142.

Casadó, V.; Anguera, M. (2008): "Una comarca de contrastos. Els espais naturals de la Ribera d'Ebre i la Xarxa Natura 2000". *Miscel·lània del CERE* 19: 51-88.

Castellvell, V. (2012): "Els habitants de Móra l'any 1332". *Miscel·lània del CERE* 23: 111-128.

Cid, M.M.; Cid, J.S. (1994): *La Ribera d'Ebre*. Col·lecció Les Comarques de Catalunya, 31. Dissenys Culturals, Barcelona.

Cot Miró, A. (1986): *L'església parroquial de Sant Joan Baptista*. Col·lecció Estudis i Documents de la Història de Móra d'Ebre. Ajuntament de Móra d'Ebre.

Garcia Puerto, X. (2000): *EI Patronat Treig Montagut de Móra d'Ebre (1942-1972). Corrupció i franquisme a la Ribera d'Ebre*. Col·lecció Daliner núm. 1. CERE, Flix.

Genera, M. (2009): "Al paleontòleg i amic Josep Gibert Clols". *Miscel·lània del CERE* 20: 241-243.

Gran geografia comarcal de Catalunya (1985): vol. 7. Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

Launes, J. (1995): "Santiago Costa Vaqué i Móra d'Ebre". *Miscel·lània* 10: 57-61.

Launes, J. (2012): "Móra d'Ebre, una vila per descobrir". *Miscel·lània del CERE* 23: 253-266.

Meix, L. (2012): "L'escultura a Móra d'Ebre". *Miscel·lània del CERE* 23: 325-336.

Mirabal, R. (1998): "La fauna triàsica del jaciment de Móra d'Ebre". *Miscel·lània* 12: 69-91.

Monfort, J. (2012): "Evolució dels usos agrícoles del sòl al llarg del segle xx al terme municipal de Móra d'Ebre". *Miscel·lània del CERE* 23: 65-79.

Poyo, A.; Cot, A.; Patronat Amics de Sant Jeroni (1991): *La pica d'aigua beneita de Sant Jeroni, Les muntanyes també tenen història, Recull fotogràfic del paratge de Sant Jeroni i Santa Madrona*. Col·lecció Estudis i Documents de la Història de Móra d'Ebre núm. 3. Ajuntament de Móra d'Ebre.

Sánchez Cervelló, J.; Solé Arnal, J. (1997): *Móra d'Ebre, 1875-1936. Economia, societat i política*. Ajuntament de Móra d'Ebre.

Altres fonts

Ajuntament de Móra d'Ebre: *www.moradebre.cat*
Diputació de Tarragona: *www.diputaciodetarragona.cat*
Enciclopèdia Catalana: *www.enciclopedia.cat*
Festa Catalunya: *www.festacatalunya.cat*
Institut Cartogràfic de Catalunya: *www.icc.cat*
Institut d'Estadística de Catalunya: *www.idescat.cat*
La Ribera d'Ebre. Optim.gr: *www.lariberadebre.cat*
Oficina del Censo Electoral, INE: *www.ine.es*
Revista *La Riuada* (diversos números i articles)
Sistema d'Informació d'Administració Local: *www.municat.net:8000*
Viquipèdia: *ca.wikipedia.org/wiki/Móra_d'Ebre*

MONTSERRAT ANGUERA TERRÉ
VICENT CASADÓ BURILLO
Membres de la Junta Directiva del Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre
Equip Editorial de la Miscel·lània del CERE